

SOSYAL HAKLARDAN ŞEHİR HAKKINA: BARIŞ BIÇAKÇI ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Dr. Öğr. Üyesi A. Aslı Şimşek
Atılım Üniversitesi
Hukuk Fakültesi
ORCID: 0000-0001-7743-0509

Arş. Gör. Recep Volkan Öner
Ankara Hacı Bayram Üniversitesi
İletişim Fakültesi
ORCID: 0000-0002-6072-1315

• • •

Öz

Bu çalışmanın konusunun merkezinde Henri Lefebvre'in şehir hakkı kavramı yer almaktadır. Kavramın anlaşılması için Marksizm ve sosyal haklar ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu inceleme, genelde çağdaş Türk edebiyatı, özelde Barış Bıçakçı eserleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla hak mücadelesinin kurgusal-toplumsal bir incelemesi yapılmıştır. Çalışmanın amacı kapitalist üretim biçiminin yabancılaştırıcı etkisi altında olan gündelik yaşamı merkeze alan Lefebvreci Marksizm'in olanaklarından hareketle sosyal haklar bağlamında failin hak mücadelesinde şehir mekânıyla kurduğu ilişkiyi ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Şehir hakkı, Sosyal haklar, Yabancılaşma, Eleştirel hukuk çalışmaları, Hukuk ve edebiyat, Barış Bıçakçı

From Social Rights To The Right To The City: A Study On Barış Bıçakçıs 's Works

Abstract

The subject of this study consists of Henri Lefebvre's conceptualization of right to the city at the center. The relation between Marxism and social rights is examined for understanding this concept. This examination is done through contemporary Turkish literature and especially the focus is on the literary works of Barış Bıçakçı. Therefore a fictional-social analysis of the struggle for rights is done. The aim of this study is to show how the agency relates the struggle and the right to the city with each other in the context of social rights. This is analysed through the opportunities of Lefebvrien Marxism which puts the alienation produced by capitalism in everyday life to the center of its approach.

Keywords: Right to the city, Social rights, Alienation, Critical legal studies, Law and literature, Barış Bıçakçı

* Makale geliş tarihi: 20.07.2017
Makale kabul tarihi: 21.08.2017

Sosyal Haklardan Şehir Hakkına: Barış Bıçakçı Eserleri Üzerine Bir İnceleme

Giriş

Günümüzde birçok akademik çalışmada başvurulmuş şehir hakkı kavramı, bu çalışmada var olan şehre erişim hakkını içererek onun ötesine geçen Lefebvreci anlamıyla kullanılmıştır. Bu kapsamda mülkiyet ilişkilerinin etkileşim mekânı olan şehirde pozitif hukukun düzenleme/sınırlama alanına sıkışmış sosyal hak mücadelesinden¹ şehir hakkına giden bir yolun var olma olasılığı edebiyatın kurulu düzen dışı düşünme gücü aracılığıyla ele alınmıştır.

Sosyal hakların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan sanayi şehirleri son dönemde dönüşmektedir. Sanayi sonrası şehir mekânı ise diyalektik özelliği aracılığıyla muhalefeti siyasallaştırma kapasitesiyle sosyal hak mücadelesini güçlendirme potansiyeline sahiptir. Bu çalışmada, şehir hakkı kavramı çerçevesinde günümüz kenti, yabancılaşmanın mekânı olarak konumlandırılmış ve bu yabancılaşmanın aşılması için şehir hakkının elde edilmesinde sosyal hak mücadelesinin nasıl bir pozisyon tuttuğu/tutması gerektiği tartışılmıştır.

Bu doğrultuda hukuka eleştirel yaklaşımla sosyal hak/sosyal hukuk ve toplumsal yansımaları bir okur gözüyle yeniden yorumlanmıştır. Barış Bıçakçı'nın *Sinek Isırıklarının Müellifi*, *Baharda Yine Geliriz* ve *Herkes Herkesle Dostmuş Gibi* eserleri üzerinden bir zihin haritası oluşturulmuştur. Adı geçen her üç eserde ortak mekân olan Ankara'da sosyal hak mücadelesinin hukuksal/toplumsal boyutlarından şehir hakkına giden bir yol olup olmadığı sorusuna bir yanıt aranmaktadır.

1 Bu çalışmada "sosyal hak" kavramı, hem bir kamu hürriyeti olarak tanınmış sosyal hakları hem de daha geniş anlamda henüz pozitif hukukça tanınmamış sosyal haklar demetini kapsayacak şekilde değerlendirilmiştir. Bu anlamda "sosyal hak mücadelesi" hem hukuksal mücadeleyi hem de toplumsal mücadeleyi ifade etmek üzere kullanılmıştır.

1. Marksizmde Sosyal Hak Mücadelesinin Yerine İlişkin Güncel Tartışmalar

Bu çalışmada amaç, Marksizm ile hak mücadelesi ilişkisini tartışmak değildir. Buna karşın çalışmanın odağında yer alan Lefebvreci Marksizm ile sosyal hak mücadelesi arasında nasıl bir ilişki kurulduğuna yönelik bir tartışma yürütülebilmesi için bu tartışmanın temelinde yer alan Marksizm ile hak mücadelesi arasındaki temel ilişkilerin tespit edilmesi önem taşımaktadır.

Bu ilişkiye daha yakından bakıldığında ana tartışma başlıkları olarak ön plana çıkan konular şunlardır: Toplumsal üretim ilişkileri ve bundan kaynaklı eşitsizliklere (pozitif) hukukun kör olması dolayısıyla hukuk disiplininin bu konuları ele alış biçiminden kaynaklı hukuk içi tartışmalar (Özdemir ve Aykut, 2011: 297-298); Marksizmin, hukukun doğası ve üretim ilişkilerini ele alış biçimine ilişkin hukuka yönelik eleştirileri (Collins, 1982: 128-129; Karahanoğulları, 2003: 6-11); Marksizm ile hak mücadelesi ilişkisini sosyal haklar üzerinden kurarak bu ilişkiyi bir direnç noktası olarak ele alan görüşler (Karahanoğulları, 2011: 317-318).

Günümüzde sosyal hakların hukuk eliyle zayıflatılması karşısında hukukun metalaştırıcı/piyasalaştırıcı etkisiyle ilgili görüşlerin (Özdemir ve Ketizmen, 2014: 27-28) ağırlık kazandığı görülmektedir. Ancak bir kere hak, hukuk düzeni tarafından tanınmış ve devletin şiddet tekeliyle yaptırımı bağlanmışsa, hukuken tanınmış hakları için işçilerin tüm olanakları kullanması gerekmektedir. Çünkü sınıf ilişkileri ve mücadelesi daha fazla hukukla ve siyasal alanla (devletle, idari örgütlerle) dolaylanılmış durumdadır (Karahanoğulları, 2011:s. 318). Dolayısıyla bu çalışmadaki temel tartışma, sosyal hakların sınıf mücadelesinde bir direnç noktası olduğu görüşünden hareketle şekillenmiştir.

Bu noktada ne toptancı bir yaklaşımla hukuk ile mücadele kavramlarını karşıt konumlandırarak hukuksal mücadeleyi reddetmek ve var olan sorunları hukukun sönmüneceği beklentisine havale etmek ne de hukuksal mücadeleyi sadece hukukçuların anladığı bir dile ve mevzuatın sınırları içine sıkıştırmak anlamlıdır (Klare, 2015: 7; Özveri, 2014: 213). Aksine burjuva demokrasininin hak kavramı üzerindeki şehir efsanelerinin ifşa edilmesi (Bürkev ve Özügürlü, 2011: 21-22), pozitif hukukun mülkiyet hakkı ve rekabet hukukuna ilişkin hukuksal altyapısının güçlendirilmesi eliyle klasik liberalizmin “*hukukun üstünlüğü*”nün neoliberal hukukun üstünlüğüne dönüşümünün anlaşılması (Özenç 2014: 287-288), buna bağlı olarak “*sosyal*” olanın yeniden icadında kazanılmış hakların hayırseverlik ve bireysel sorumluluk gibi hukuksal alandan ahlaksal alana çekilmesi (Şimşek, 2014: 195-199) konularının teori ve pratik için anlamı sorgulanmalıdır.

Bu sorgulamanın yapılabilmesi için elimizdeki en önemli araçlardan birisi sosyal hak mücadelesi ve bu mücadeleyi olanaklı kılan koşulları anlamaktır. Çünkü ana eksen sosyal hakların savunusu, yeniden biçimlendirilmesi ve yeni sosyal hak taleplerinin yaratılması olan hak mücadeleleri bugün sınıf mücadelesinin somut ve cisimleşmiş biçimi olarak görülmektedir (Bürkeve ve Özüğürlü, 2011: 35-36). Bu nedenle ifade ve örgütlenme özgürlüğü gibi kişisel haklar ile sosyal hakların karşılıklı bağımlılığı ve etkililiği ilişkisinin (Özdemir ve Aykut, 2011: 310), liberal hukukun haklar setini kullanarak toplumsal eşitsizliklerden zarar görenler lehine mücadele yürütenler tarafından doğru değerlendirilmelidir. Bu değerlendirmenin yapılabilmesi için konumuz açısından şehir hakkı ve sosyal haklar ilişkisinin kurulması gerekmektedir. Dolayısıyla bir sonraki bölümde Lefebvre'ci anlamıyla şehir hakkının ne ifade ettiği tartışılmış ve sosyal haklarla ilişkisi kurulmuştur.

2. Şehir Hakkı ve Sosyal Haklar

2.1. Lefebvre'ci Marksizm ve Şehir Hakkı

Henri Lefebvre Marksizm'in tüm dogmatik okumalarına karşı çıkar ve en sert eleştiriyi Stalinizm'e yöneltir: Stalinizm "nesnellikten giderek büyüyen bir kopuştur." Sosyo-ekonomik yapı kavramını Marksizm'den silmiş ve yerine basitleştirilmiş bir şema olan "iktisadi temel – siyasal üstyapı"yı koymuştur (Lefebvre, 2015: 58). Düşünüğe göre Stalinizm'in amacı Marksizm'i kapalı bir sistem haline getirmektir. Bu doğrultuda söz konusu yaklaşım içinde ekonomik olanın, sosyal olanın önüne konulduğunu iddia eder. Stalin, kapitalizmi incelediğinde sadece üretimin özel şirketlerle bölünmüşlüğünü ve altüst olmuşluğunu görmektedir. Kapitalist toplumun kendi iç düzenlemeleri ve kanunlarıyla bir bütün oluşturduğunu ise görmezden gelir (Lefebvre, 1958: 113-114). Bir başka ifadeyle Lefebvre'e göre Stalin kapitalizmi yalnızca bir üretim biçimi olarak soyutlamaktadır. Bu noktadan sonra yapılması gereken Lefebvre'nin önerisinin ne olduğunun açıklanmasıdır.

Lefebvre (1972), asıl sorunun Marx'ın eserlerinin birçok farklı okumasının bulunması olduğunu söylemektedir. Bu "semptomatik" okumalarda, genellikle Marx'ın aynı pasajları alıntılanmakta ve bir süre sonra Marksizm, kapalı bir sistem haline dönüştürülerek bu pasajlardan ibaret hale getirilmektedir. Oysa, temelde "Marksizm" olarak adlandırılacak bir olgu mevcut değildir. Marksizm, Marx'ın düşüncesi içinde bir sistem arayan ve icat eden "Marksistler" tarafından inşa edilmiştir. Ancak Marx'ın eserleri bir sistem olma niteliği teşkil etmemektedir (Lefebvre, 1975: 104). Bu sorunu çözmek adına düşünür, Marx'ın düşüncesinde diyalektiğin konumuna yönelir:

“Marksizm bir dünya görüşü olarak, tüm kapsamıyla ele alındığında *diyalektik maddecilik* adını alır. Gerçekten, diyalektik maddecilik, Marx’ın o dönemin biliminde ve felsefesinde birbirinden ayrı ve kopuk olarak bulunduğu şu iki öğeyi: -epeyce yol almış doğa bilimi olan- felsefi maddecilik ile, -insan gerçekliğinin, daha ilk adımlarını atan bilimini, Hegel diyalektiğini, yani- *çelişkiler* teorisini sentezleyerek birleştirir. Bu diyalektik maddecilik adlandırması, böyle tanımlanan öğretiye, kullanılagelen “Marksizm” deyiminden daha uygun düşmektedir.”(Lefebvre, 2007: 30-31).²

Bu şekilde Lefebvre, Marksizm’in yeni bir okumasını yapmak yerine “Marksist bir yaklaşım” benimser. Dolayısıyla karşılaştığı olguları bir öz çevresine yerleştirmek yerine olguların özüne ulaşma şansı yakalar. Yaklaşımın sağladığı bir diğer avantaj ise ona “Marksizm dışı” olarak adlandırılan Nietzsche ve Heidegger gibi isimlere yönelebileme şansı tanımış olmasıdır.

Lefebvre’in en önemli çalışmalarının bir kısmı şehir üzerine olanlardır. 1968 yılında “şehir hakkı³” kavramını ortaya atar. Düşünürüne göre (1970) “toplum bir bütün halinde kentleşmektedir”. Kent toplumu henüz oluşum aşamasındadır. Ampirik olarak gözlemlenemiyor oluşu onu kurgusal kılmaz. (Diyalektik sayesinde) onun bir *objet possible* (mümkün nesne) olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle “kent toplumu” geleceğin alabileceği muhtemel biçimlerden birisidir. Şehir hakkı ise bu mümkün nesnenin ortaya çıkışının engellenmesi adına Lefebvre’nin oluşturduğu, teoriyi ve eylemi bir arada barındıran programın adıdır.

- 2 Elden, *Understanding Henri Lefebvre* isimli eserinde Lefebvre’nin idealizm adına materyalizmi terk etmekte itham edildiğini söyler. Bu eleştiriye cevap olarak Lefebvre’nin diyalektik anlayışında idealizm ve materyalizmin bir araya geldiğini, dönüşüme uğradığını ve kendilerini aştığını anlatır. Bu görüşünü savunmak adına yukarıda alıntılanan paragrafı alıntılar. Bu çalışmada ise söz konusu paragraf farklı bir bağlamda alıntılanmıştır.
- 3 Konuyla ilgili Türkçe literatür incelendiğinde “şehir hakkı” kavramı yerine “kent hakkı” kavramının kullanıldığı görülmektedir. Ancak Lefebvre hiçbir zaman “kent hakkı” şeklinde bir kavramsallaştırma yapmamıştır. Düşünür kent (l’urbain) ve şehir (la ville) arasında teorik bir farklılık ortaya koymuş ve kabaca bir ifade ile kentin şehri yok ederek tezahür ettiğini iddia etmiştir. Söz konusu teorik ayrım anlaşılmasın Lefebvre’in *Kentsel Devrim* ve *Şehir Hakkı* başlıklı eserlerinin temelini oluşturan “toplum bir bütün halinde kentleşmektedir” hipotezini, dolayısıyla Lefebvre’i anlamak mümkün olmayacaktır. Lefebvre’den yola çıkarak bir çalışma yapılacaksa “kent hakkı” yerine “şehir hakkı” kavramının kullanılması bir tercih değil zorunluluktur. (İki kavram arasındaki farklar için bkz: Öner, Recep Volkan ve Osmanoğulları, Fırat (2017), “Kentli Haklarına Karşı Şehir Hakkı: Farklılıklar, Benzerlikler ve Eğilimler”, *Emek Araştırma Dergisi*, 8 (11): 75-99).

Costes'in (2009) belirttiği gibi toplumun bir bütün halinde kentleşmesi tezinin anlaşılabilmesi içinse düşünürü konu üzerine düşünmeye iten Fransa'da bulunan Mourenx şehrinin üretiminin üzerinde durulması gereklidir. Lacq bölgesinde kurulan fabrikada çalışacak işçiler için üretilmiş bir “şehir” olan Mourenx’i tarih içindeki diğer şehirlerden farklılaştıran bir özgüllük mevcuttur: Burası insan tarafından kurulmamıştır. İnsanın gelip yaşaması için devlet tarafından inşa edilmiştir. Querrien (2011), bir şehrin yerine getirmesi gereken işlevlerin uzmanlar tarafından analiz edilerek mekâna dağıtılmasıyla oluşan Mourenx’in içindeki tek canlı organizmanın burada bulunan aileler olduğunu söyler. Bu ailelerin arasındaki etkileşim sayesinde mekânın hayat bulacağı umut edilir. Ancak bu gerçekleşmez. Hayal edilebilecek tüm modern imkânlarla sahip Mourenx sakinlerinin etrafı sessizlik ve sıkıntı duvarıyla çevrelenmiştir. Bu yüzden bireyler insan olmaktan kaynaklanan ihtiyaçlarını karşılamak için başka yerlere giderler. Lefebvre bu özellikleri taşıyan mekânı “soyut mekân” olarak adlandırır. Bu mekân maddi ve ahlaki düzenlemeleri ile sınıf mücadelesine ve her türlü kolektif şiddete karşı koyar. Düzenin her bozuluşu saldırganlık, her saldırganlık ise suç ilan edilir. Bu otoriter biçim tüm özgürlük alanlarını ele geçirerek boş zamanın kullanımını kontrol eder. Kentleşmenin özgüllüğünü oluşturan nitelik budur.

Bu husus Lefebvre’i *l’urbain* (kent) ile *la ville* (şehir) arasına bir fark koymaya götürür. Düşünür bu ayırmadan birçok eserinde söz eder. Aynı zamanda 1971 yılında yayımladığı *Kent ve Şehir* isimli makalesini tamamen bu konuya ayırmıştır.

Lefebvre (1971), makalesine kentleşmenin, birçoklarının ele aldığı şekilde temel süreç olan sanayileşmenin dışsal ve küçük bir sonucu olduğu düşüncesine karşı çıkararak başlar. Ona göre sanayileşmeyle ilerleyen kentleşme sürecinde diyalektiğin klasik terimiyle “niteliksel sıçrama” yaşanmıştır. Ekonomik üretimin niceliksel genişlemesi, niteliksel bir fenomeni doğurmuştur. Bu fenomen tek başına yeni bir sorunsal haline gelmiştir: Kentleşme sorunsalı, bir başka deyişle *Kentsel Devrim*. Şehrin özgüllüğü onun bir *oeuvre* (yapıt) olmasıdır. Mekân, organize edilmenin yanında çeşitli grupların etiğine ve estetiğine uygun olarak biçimlendirilmiş ve ait kılınmıştır. *Monumentalité* (anıtsallık), yapıt olan şehrin önemli bir özelliğidir ve zamanın kullanımını belirler. Dolayısıyla kullanım değeri zamanın kullanımını belirleyen temel niteliktir. Kent ise bir üründür. Şehri yok ederek tezahür eder. Bu mekânda anıtsallık yerini kapitalizmin gerekliliklerini karşılayacak bir mekânsal düzene bırakmıştır. Zamanın kullanımını değişim değeri tarafından belirlenir. Bu noktada Lefebvre, Marksist anlayışının merkezine oturan yabancılaşma üzerine vurgu

yapar: Kent yabancılaştırmanın mekânıdır⁴. Dolayısıyla devrimin ön şartı yabancılaştırmanın karakterize ettiği kent toplumunun doğuşuna karşı mücadeleye etmektedir.

2.2. Yabancılaştırmanın Mekânı Olarak Kent

Toplumun bir bütün halinde kentleşmesi gündelik yaşamda kristalleşmektedir. İnsan, gündelik yaşamı içinde ve onun tarafından yabancılaştırılmaktadır. Bunun mekânı ise kapitalist üretim biçiminin gerekliliklerine göre üretilen kenttir. Süreç karşısında şehir hakkı talep edilmeyerek pasif kalınması durumunda insan için yaşam alanı kalmayacaktır.

Dolayısıyla Lefebvre, Marksist yaklaşımının merkezine yabancılaştırma kavramını yerleştirmektedir. Düşünürü göre yabancılaştırma, Hegelci düşüncedeki merkezi konumuna Marksist düşüncenin oluşumunda ve Hegel'den Marx'a geçişte de sahiptir. Ancak söz konusu kavram, gerek dönemin "SSCB resmi filozofları" gerek günümüzün Marksist literatürü tarafından Marx'ın gençlik döneminde kullanarak sonrasında terk ettiği felsefi bir yaklaşım olarak kabul görmektedir. Lefebvre bu düşünceye karşı çıkar ve yabancılaştırma kavramının bugünkü anlamı şeklinde bir tartışmanın varoluşunun dahi Marksizmde var olduğu iddia edilen mutlak kopuşun asla yaşanmamış olduğunu kanıtı olduğunu söyler (Lefebvre, 2015: 10). Düşünürü göre Marx'ın düşüncesi kendi hareketi içinde kavranmalıdır:

"Bu yorumu felsefenin aşılması teziyle yabancılaştırma teorisini ilişkilendirdiğimizde rahatlıkla reddedebiliriz. Bu ilişki içinde yabancılaştırma, felsefenin aşılmasının temel unsuru olarak karşımıza çıkar: Felsefe temelli bir kavramın felsefi olmayan bir biçimde uygulanarak vücut buluşu. Yabancılaştırma kendi kavranışını zorlaştıran aşırı dolambaçlı yollardan geçerek sonucu olduğu praksise geri döner. Bu şekilde çelişkilerle örülmüş olan praksise anlaşılabilir bir biçim verir. Kavram tarihsel, ekonomik, sosyolojik, politik boyutlar kazanır. Felsefenin alanını genişletir ve onu yadsıyarak aşar." (Lefebvre, 2009: 112).

Bu şekilde yabancılaştırmanın merkeze alınmasıyla "*Marx'ın eserinin sosyolojik boyutu (Shields, 2005: 43)*" keşfedilir. Ancak Lefebvre hiçbir zaman

4 Lefebvre'nin tüm külliyatı göz önünde bulundurulduğunda Ekim Devrimine ilişkin en büyük eleştirisinin kentleşmeyi ortadan kaldırmayı başaramaması olduğu görülecektir. *Gündelik Hayatın Eleştirisi'nin* birinci cildinde Stalin'i devlet kararnamesiyle ideoloji ile nesnel gerçeklik arasındaki ayrılığı ortadan kaldırarak "*yabancılaştırmayı yasakladığı için*" ironik şekilde tebrik etmektedir.

ekonomik analizi reddetmez. Yabancılaşmayı emek sömürüsüyle ilişkisel olarak ele alır. Düşünüre göre yabancılaşma, Marx'ın geç dönem eserlerinde de meta fetişizmi ve şeyleşme gibi biçimlere bürünmek suretiyle yer almaktadır (Elden, 2004: 41):

“Burada felsefedeki aliénation nazariyesi [yabancılaşma kavramı] ile ekonomideki fetiş nazariyesi [kavramı] arasındaki bağlantı tekrar görülür. Marx'a göre fetiş, insan dışında kendisine kolayca bir gerçeklik izafe olunan şeydir, yani sadece insan emeğinin ürünü olup da insanların bilinci ve iradesi dışına çıkmış ekonomik varlıktır. Metada, parada insan faaliyeti zorunlu olarak aliéné'dir [yabancılaşmıştır]. İnsanların öz ürünleri kendileri için, taptıkları, özerk bir kudret izafe ettikleri [mal ettikleri] ve o andan itibaren bir bakıma bu kudrete gerçekten sahip olan -altın gibi- birer fetiş olurlar...Böylelikle para, para karşılığında veya “para eden” şeyler karşılığında mübadele olunuyor gibi görünür. Oysa aslında mübadele insanların yaratmış olduğu ürünlere katılmış bulunan insan emeğinin elden ele geçmesini sağlar ve bu farkı aşmış bütün toplumların yapısını teşkil eden belli tarihi ve sosyal ilişkilere göre vuku bulur.” (Lefebvre, 1975:91).⁵

Dolayısıyla yabancılaşmanın aşılması bir üretim biçimi olarak kapitalizmin de aşılmasını beraberinde getirecektir:

“Yabancılaşmanın aşılması –insani olana pratikte egemen fetişler olarak- metanın, sermayenin ve paranın kendisinin gitgide aşılmasını ve ortadan kaldırılması ile özel mülkiyetin –ama zenginliklerin kişisel ediminin değil, zenginlik üretme araçlarının özel mülkiyetinin- aşılmasını içerir.” (Lefebvre, 2014:63).

Lefebvre, Marx'ın konu üzerine vermiş olduğu en önemli eser olan *1844 Elyazmaları*'na yönelerek iktisadi yabancılaşmanın dört biçimini tespit eder:

- Emekçinin nesne olarak yabancılaşması (onu bir nesne yapan yabancı güç),
- Üretici faaliyetin, yani emeğin kendisinin (onu bölen, parçalayan) yabancılaşması,
- Özgül varlık olan, insan türünün üyesi olan –insanileşmiş özgül ihtiyaçlar bütünü olan- insanın yabancılaşması,

5 Bu paragraf Lefebvre'in 1975 yılında Türkçeye çevrilmiş bir eserinden birebir olarak alıntılanmıştır. Bu nedenle günümüzde pek kullanılmayan terimler içermektedir. Köşeli parantez içinde yer verilen sözcükler bu metnin yazarlarının yaptığı eklerdir.

- Doğanın varlığı olan, doğal ihtiyaçlar bütünü olan insanın yabancılaşması.

Daha sonra düşünür, yabancılaşmanın gündelik hayata doğru nasıl genişlediği üzerinde durur. Bu noktada Lefebvre'in gündelik hayatı nasıl kavramsallaştırdığının ve ona hangi işlevleri yüklediğinin açıklanması gerekmektedir. Düşünür, gündelik hayat üzerinden Marksizmin dogmatik yorumlarına bir eleştiri getirmektedir. Bu okumaların Marksizmi “kültür, ideoloji ve diğer üstyapısal etkenlerin hayati önemiyle birlikte üretim alanının dışında kalan son derece geniş insan deneyimine karşı körleştiren bir emek metafiziği ile karakterize olduğunu (Gardiner, 2016: 118)” söyler. Oysaki gündelik hayat, insanın kendisine içkin olmayan doğal ve toplumsal dünyalarla en açık biçimde diyalektik ilişkiye girdiği ve arzu, güç ve potansiyellerini oluşturduğu alandır (Gardiner, 2016: 113). Lefebvre'in ekonomik genişlemenin nitel bir sonucu olarak yeni bir sorunsal şeklinde değerlendirdiği kentleşmenin tahakkümü altındaki gündelik hayatta iktisadi yabancılaşmanın dışına taşan yabancılaşma biçimlerinin var olması kaçınılmazdır.

Marx felsefi bir kavram olan yabancılaşmayı iktisadi nesnelere içinde göreyerek somutlamıştır. Buradan yola çıkarak Lefebvre (2015), felsefi kavramların somutlaştırılması koşuluyla tarihsel ve sosyolojik olarak görülebileceğini söyler. O halde gündelik hayattaki yabancılaşmanın nelerde kendisini görünür kıldığının ortaya konulması gerekmektedir.

Dolayısıyla şehirdeki yaşantıyı hâkim üretim biçiminin tahakkümünden kurtararak insan onuruna yakışır hale getirmeye yönelik, sosyal hakların da parçası olduğu, hukuksal mücadele ve talepler dâhil olmak üzere her çaba Lefebvre'in şehir hakkı vizyonuna içkindir. Ancak tamamını oluşturamamaktadır. Konumuz bakımından Lefebvre'in şehir hakkı vizyonuna içkin olan sosyal hak mücadelesinin kent mekânında ortaya çıkış koşulları, ne şekilde yürütüldüğü ya da yürütülemediği soruları ile şehir hakkı arasındaki ilginin kurulması gerekmektedir.

2.3. Şehir Hakkına Giden Yolda Sosyal Haklar

Son yıllarda Lefebvre'in şehir hakkı kavramsallaştırmasının, var olan devlet yapısı içinde kurumsallaştırılıp kurumsallaştırılmayacağına ilişkin tartışmalar hız kazanmıştır. Bu anlamda kavram, antikapitalist hareketten sosyal adaletin sağlanmasına, etkili yönetime ve kentsel sürdürülebilirliğe kadar farklı alanlardaki çok sayıda akademisyen, aktivist ve siyasa-yapıcı tarafından ele alınmaktadır (Butler, 2012: 146). Ancak şehir hakkının pozitif hukukla veya hak mücadeleleriyle ilişkisini tartışabilmek için önce şu noktayı vurgulamak gerekir:

Lefebvreci anlamda şehir hakkı bir hukuksal talebe indirgenemeyeceği gibi sadece sosyal hak kataloğundan ibaret de görülemez.⁶ Bu doğrultuda kent, mekân ve hukuk arasındaki ilişki gündeme gelmektedir. Özellikle kentlerde taşınmaz mülkiyetinin sermaye lehine el değiştirmesi hukuk aracılığıyla kolaylaştırılmaktadır.

Sermayenin mekânla ilişkisi yukarıdaki açıklamalar ışığında farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Uluslararasılaşan sermaye için kentlerin öneminin artmasıyla bu ilişki şu dört parametre etrafında şekillenmektedir: (i) Kamusal alan-özel alan ayırımının silikleşmesi, (ii) kentsel arsa piyasalarındaki toprak rantı dolayısıyla mülkiyet hakkı, barınma ve yerleşme haklarının sermaye lehine el değiştirmesi, (iii) kentleşmenin maliyetinin karşılanması, (iv) hak mücadelelerini görünür kılan kentteki fiziksel alanların, örneğin kamusal alanların özelleştirilmesi.

Bu parametreler aynı zamanda hukuken tanınmış sosyal hakların, iç içe geçmiş hukuksal ve siyasal süreçler ve katmerli hak ihlalleri aracılığıyla zayıflatılması veya ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Özellikle 2000'lerin başından itibaren Türkiye'de reform veya dönüşüm adı altında yapılan özelleştirmeye ve başta eğitim ve sağlık olmak üzere kamu hizmetlerinin piyasalaştırılmasına ilişkin düzenlemeler⁷, çalışma yaşamına ilişkin haklar ve sosyal güvenlik hakkının zayıflatılmasına ilişkin düzenlemeler⁸, yerleşme ve barınma hakkına ilişkin düzenlemelerde sermaye lehine mutenalaştırma⁹,

6 Benzer bir tespiti Butler (2012: 147) da yapmakta ve her ne kadar kamusal alanın demokratikleşmesine ve zorla yerinden etmeye karşı direnişlere karşı takdire şayan bir siyasal ajanda oluşturmuş olsa da, Don Mitchell'i (2003) *The Right to the City: Social Justice and Fight for Public Space* kitabındaki şehir hakkı kavramını dar yorumlayışı dolayısıyla eleştirmektedir.

7 2012 tarihli ve 6287 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 5335 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 5. maddesinin (b) bendi ile sağlık hizmetlerinin paralı hale getirilmesine ilişkin düzenleme başlıca örneklerdir.

8 Sosyal güvenlik sisteminde kapsamlı dönüşümün 1999 tarihli 4447 Sayılı Kanun ile başladığı ve 2001 tarihli ve 4632 sayılı Bireysel Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu, 2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 2008 tarihli ve 5754 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la sürdüğü görülmektedir.

9 3194 sayılı İmar Kanunu, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 2012 tarihli ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, 2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu, 2005 tarihli ve 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve

sendikal haklar gibi devletin saygı gösterme yükümlülüğü olduğu sosyal hakların sermaye lehine zayıflatması¹⁰ bu duruma örnek gösterilebilir.

Kenti yöneten otoritelerce öncelik mekânın değişim değerine verildiğinde arsa spekülasyonlarının arttığı ve konut fiyatlarının da buna bağlı olarak yükseldiği görülmektedir. Bu durumda şehir merkezinden gönderilmek istenenler, bu bedelleri karşılayamıyorlarsa hukuk, otoritelere zorla yerinden etme yetkisi verebilmektedir. Bu da mekânsal kutuplaşma ve sosyal bölünme anlamına gelmektedir (Butler, 2012: 144). Hak ihlalleri doğuran bu süreç, alternatif barınak veya tazminat talepleri için yasal temsil olanağından yoksunluk gibi adalete erişimdeki sorunlu diğer süreçleri de beraberinde getirmektedir.

Şehir hakkını talep etmek, bu haksız uygulamalarla sınırlı olmamakla beraber, farklı kuşaklardaki insan haklarını birlikte düşünmeyi de olanaklı ve gerekli kılmaktadır. Burada şehir hakkının hukuksal bir talep olmadığını hatırlamakta fayda vardır. Dolayısıyla düşünsel/kuramsal düzlemdeki şehir hakkı tartışmalarının, insan hakları mücadelesinde ve hukukta yansımaları, daha sınırlı talepleri içermekle birlikte, kentli hakları olarak karşılığını bulmaktadır. Kentli hakları, sosyal haklar da dahil olmak üzere, farklı kuşak insan haklarının farklı düzeylerdeki mücadele süreçlerini (Şahin vd., 2012: 417) kapsamaktadır. Bu bağlamda liberal hukukun haklar seti aracılığıyla yürütülen toplumsal eşitsizliklerden zarar görenler lehine mücadelenin doğru bir okuması yapılabilecektir. Böylece mekânın fiilî ve/veya hukuksal olarak sahiplenilmesi ve mekânın üretimine ilişkin kararların alınmasında söz sahibi olunması (Butler, 2012: 145) mümkün olabilecektir. O halde mevcut şehir/kent, bir mücadele mekânına kapı açar mı? Yoksa artık kent, sadece yabancılaşmanın mekânı mıdır? Bu tartışmada Barış Bıçakçı'nın 2000'ler Ankara'sını mesken tutmuş kurgusu bize neyi gösterir?

Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenecek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun başlıca örneklerdir.

10 2010 Anayasa değişikliğiyle de yürürlükten kaldırılmayan Anayasa'nın 54. maddesinde grev hakkını kısıtlayan ifadeler, 2012 tarihli ve 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nda aynı kısıtlayıcı yaklaşım çerçevesinde yer almıştır.

3. Barış Bıçakçı Eserlerinin İncelenmesi

3. 1. Amaç ve Yöntem Üzerine: Sosyal Hakları Eleştirel Hukuk Çalışmaları ile Düşünmek

Son yıllarda Türkiye’de sosyal bilimlerin edebiyata olan ilgisinin arttığı söylenebilir. Bunun başlıca nedenleri, sosyal bilimlerde kendi alanlarına ait bilgi üretimine eleştirel yaklaşmak, kendi alanlarının toplumsallığının/tarihselliğinin kurguya ne şekilde yansıdığını görmek ve bu doğrultuda edebiyatın olanaklarından yararlanarak alana yeniden bakmaktır.¹¹ Bu çerçevede yapılmak istenen, bir edebiyat eleştirisi veya edebiyat kuramlarından hareketle bir edebî analiz ortaya koymak değildir. Bu çalışma, bahsedilen ilgiden esin alarak toplumsallığın edebiyata yansması ve kurgunun sınırsızlığı aracılığıyla hâkim hukukun insan hakları kategorilerinden birisi olan sosyal haklar üzerine yeniden düşünmeye ilişkindir. Hak mücadelesi deneyimleri, bu deneyimleri doğuran/doğurmayan gündelik hayat pratikleri ve mekân ile şehir hakkı arasında bir hat/yol/ilişki olup olmadığı sorgulanmak istenmektedir.

Eserler incelenirken Ankara’da geçen hikâyelerde karakterlerin yabancılaşmalarını, bu durumu yaratan somut nedenleri ortaya koymak ve bu somut nedenlerin sosyal haklar mücadelesiyle ilişkisini tartışmak ve anlamak amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda sosyal haklar ve eleştirel hukuk çalışmalarının kesiştiği ve çeliştiği noktalar üzerine düşünülmesi gerekmektedir.

Dolayısıyla burada Marksist bir edebiyat incelemesi de yapılmamaktadır. Marksizmle bazen örtüşen bazen çelişen bir yaklaşım olan Eleştirel Hukuk Çalışmaları’ndan yola çıkılarak “*hukukun aslında politik olduğu*”ndan hareket edilmektedir. Bu bağlamda kapitalizmde mündemiç sosyal farklılık ve hiyerarşileri ele alarak onları doğrulayan ve yeniden biçimlendiren hukuksal mefhumdan yola çıkarak (Unger, 2015: 28; Akman, 2012: 1280) Marksist bir olguya varmaya çalışılmaktadır. Bu durumda katı bir ekonomik indirgemeci hat

11 Edebiyat ve sosyal bilimler ilişkisi; Türkiye’de sosyoloji, iktisat ve belirli açılardan sosyal bilimlere yaklaşan bir disiplin olarak hukuk alanlarından akademisyenlerin meslektaşları ve öğrencileriyle çeşitli ders ve toplantılarda üzerine tartıştıkları yeni bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmakta ve edebiyat sosyal bilimler tarafından adeta yeniden keşfedilmektedir. Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Bölümü yüksek lisans dersinin bir çıktısı olan Emekçileri Okumak-Edebiyatımızda Sınıf, Kültür ve İşçilerin Gündelik Hayatı (2014), İktisadî Düşünce Girişimi 5. Çalıştayı’nın bir çıktısı olan Edebiyattaki İktisat (2014), Edebiyat ve Hukuk Sempozyumları’nın bir çıktısı olan Edebiyat, Hukuk ve Sair Tuhaflıklar (2015) bu yeniden keşfe örnek olarak gösterilebilir derlemelerdir.

veya hukuku hukukla açıklayan normativist-pozitivist bir yaklaşım tercih edilmemiştir. Bunun yerine yöntemsel olarak hâkim hukukun bir kavramının sınıfsal karşılığının edebî izdüşümü eleştirel bir gözle görmeye çalışılmıştır.

Son on yılda çağdaş eleştirel düşünceye katkı sunmuş teorisyenlerin çalışmaları, disiplinlerarası yeni hukuk çalışmalarına önemli katkıları dolayısıyla eleştirel hukuk araştırmaları içinde incelenmektedir. Bu çalışmaların amacını sosyal ve insanî bilimlerle hukuk disiplini arasında yakın bir diyalog kurmak oluşturmaktadır.¹² Bu çalışmalardan birini de Chris Butler'in 2012 yılında yayımlanan "*Henri Lefebvre – Uzamsal Politika, Gündelik Hayat ve Şehir Hakkı*" (Spatial Politics, Everyday Life and Right to the City) adlı çalışması oluşturmaktadır. Yukarıda "*Şehir Hakkına Giden Yolda Sosyal Haklar*" başlığı altında kurulan ilişki Butler'in yaklaşımı temele alınarak oluşturulmuş ve eserlerin değerlendirilmesinde aynı yaklaşım takip edilmiştir.

Bu doğrultuda gerçeklik, bir yanlış bilinç formu olan hukuk (Akbaş, 2006: 121-122) tarafından yeniden üretilerek gizlenmekte ve hukuka rıza bu yeni hukuksal gerçeklikle tesis edilmektedir. Öte yandan sosyal hak mücadelesi, gerçeğin gizlenmesinde ve hâkim düzene hukuk aracılığıyla itaatin, başka bir deyişle meşruiyetin tesisinde kullanılan mevcut hukuksal yapı, kurum ve ilkelerin değişmesi ve hâkim hukuk öğretisinin baş aşağı edilmesi potansiyelini taşımaktadır. Dolayısıyla ilgili eserler incelenirken hukukun kendi çelişkilerinden türeyen bu dikotomi dikkate alınmaktadır. Böylece hem hukuktaki direnç noktalarını görmek hem de hukukun gerçekliği ne şekilde gizlediğini ve kendi gerçekliğinin eserlere ne şekilde yansıdığını keşfetmek mümkün olacaktır. Her bir eser kendi içinde değerlendirilmiş ve sonuç kısmında ortak noktalar üzerinden bir tartışma yürütülmüştür.

3. 2. Herkes Herkesle Dostmuş Gibi

2000 yılında yayımlanan Herkes Herkesle Dostmuş Gibi Barış Bıçakçı'nın ilk romanıdır. Yazarının ifadeleriyle "*(Virginia) Woolf'un kahramanlarını gün boyunca Londra sokaklarında dolaştırmasına ve bilinç akışı tekniğine heves etme(sinin)*" bir ürünüdür (Bıçakçı vd., 2016: 86). Dolayısıyla roman bize Ankara sokaklarında anlık karşılaşmalar yaşayan birbirinden farklı karakterlerin

12 Bu çalışmalara örnek olarak Routledge Yayınları'ndan çıkan Nomikoi: Critical Legal Thinkers serisi gösterilebilir. Seride yayın yıllarına göre Judith Butler (2007), Evgeny Pashukanis (2007), G. Agamben (2010), Niklas Luhmann (2011), Jacques Derrida (2012), Carl Schmitt (2013), Deleuze&Guattari (2014), L. Althusser (2014), Lefebvre (2014) Bruno Latour (2015), Esposito (2016), S. Zizek (2016), Hannah Arendt'in (2017) kuramlarını inceleyen eserler yer almaktadır.

iç seslerinin oluşturduğu çok sesli bir koro sunmaktadır. Ancak bu koronun bir harmoni mi, yoksa bir kakofoni mi olduğu, aynı kent mekânının farklı sınıflar için anlamına bağlı olarak değişmektedir.

“Herkes herkesle dostmuş gibi, değilse de hemen olabilirmiş gibi bütün engelleri bir hamlede aşarak, ama bunun için gerilecek mesafe olmalı, tabii bir de spor ayakkabılar, mümkünse eşofman, sağlıklı beslenme..” (Bıçakçı, 2015: 8) diyen bir karakter, romanın en başında şehir yaşamının ve insanların şehirde geliştirdikleri günlük pratiklerin “muş gibi yapmak” ile ilgili olduğuna dair bir ipucu vermektedir. Bu şekilde karakterle birlikte Ankara sokaklarında, parklarında ve bilinen uğrak yerlerinde gezinmeye başlanır. Yazarın gezintiye çıkardığı bu alanların hepsi Bora’nın da bir yazısında (2010) bahsettiği gibi alt-üst geçitler ve transit yollarla kamusal alanları parçalanmamış bir Ankara’ya aittir. Bu Ankara ise halen var olmakla birlikte uydu kentlerle kuşatılmış ve yaya şehri olmaktan çıkmaya başlamıştır.

Askerliğini yaptıktan sonra, kendi dükkânını açma hayaliyle önce çırak sonra birahane de garson olarak çalışan genç adam kusmuktan dolayı tıkanmış lavaboyu patronun emriyle açarken çıkan pisliğe bakıp sorar: “[b]u da hayat mı?” (s. 23). O sırada birahane nin önünden geçip telefon etmek için postaneye giden Hikmet, memur olduğunu müjdelemektedir (s. 24-25). Memuriyet herkesin ekmek derdinde olduğu büyük şehirde hem aile içinde hem de toplum içinde ayrıcalıklı bir statünün habercisidir artık.

İşine gücüne koşturan büfeci nin; bankadakilerin, lokantadakilerin, durakta otobüs bekleyenlerin ve hatta emekli asker babasının “yitik, karışık, giz, yenilgi, yanılgi ve kül” (s. 28) olarak tanımlayacağı Hasan, Sıhhiye’ye doğru yürürken postane nin yanından geçtiği sırada Ankaralılar sıradanlıklarını bozduğu için onu sevmese de, o bu kenti sevmektedir. Kurtuluş Parkı’ndan geçerken kendisini insanların ve ağaçların vicdanı gibi hissetmektedir, her şeyde mutlaka fakirliği hatırlatan bir şey olduğunu bilerek.

Bıçakçı, Kurtuluş Parkı’nın yanından taksiye binen Meltem’in bilinç akışı üzerinden kadınların yabancılaşmalarına tanık olmamızı sağlamaktadır. Meltem, dişiçi olduğu için Aydın’la evlenecektir, nişan yüzüğü bakmaya gitmektedir. Bu evlilik, “sosyal statüsü” için gereklidir. Ama yolda gördüğü kadınlara bakınca içsel bir özeleştiri yapmaktan alıkoyamaz kendini:

“Kucağınızda tutarken çocuklarınızı, kucağınızda tutuyordunuz bütün belirsiz umutlarınızı. Daha büyük bir mutfak? Yeni bir çamaşır makinesi? Çocuğunuz için iyi bir meslek? Birkaç torun? Yoksa bir yazlık mı? Herkes ister bunları; ister, isteyecek bir şeyi olmazsa mutsuz olan herkes” (s. 36-38).

Hem Hasan hem de Meltem büyük bir yabancılaşma içindedir. Ancak ilki gündelik pratiklerin ürettiği yabancılaşmayı bozacak her türlü hareketin kınanması ve hoş karşılanmaması nedeniyle dışlanmış ve yabancılaşmış durumdayken, ikincisi tam tersi bir şekilde gündelik yaşama uyum sağladığı için yabancılaşmaktadır.

Gündelik hayatı içinde işçi, karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilmek için birçok yöntem geliştirmek durumundadır. Kavga ve didişme bu yöntemlerden bazılarıdır. Bu özellik, sınıf mücadelesi alanında gösterildiğinde ortak duyuyu yıkar. İşçi artık munis, mütevekkil, ağırbaşlı ve söz dinleyen kişi değildir (Çubukçu, 2014: 18). Ancak Ankara sokaklarında gezinirken okuyucu, işçi sınıfında böyle bir dönüşüme rastlamamaktadır.

Bıçakçı'nın kurgusu sayesinde karşılaşılan bu insanlar işçi sınıfının farklı katmanlarından gelmektedir. Kentleşme tüm bu farklı katmanlar üzerinde tahakküm kurmaktadır. Bu tahakkümle başa çıkma yolları ise dayanışma geliştirmekten ziyade, daha fazla yabancılaşarak hakim üretim ilişkilerine ya daha fazla dahil olmak ya da gündelik yaşamdan dışlanmaktadır.

3. 3. Baharda Yine Geliriz

Barış Bıçakçı'nın *Baharda Yine Geliriz* (2013) adlı öykü kitabı toplam yirmi iki öyküden ve her birkaç öyküde bir tekrar eden on *Şehir Rehberi* bölümünden oluşmaktadır. Bu çalışmada özellikle eserin Şehir Rehberi olarak geçen bölümlerine (buradan sonra rehber olarak anılacaktır) odaklanılmıştır. Bıçakçı, doğrudan Ankara adını telaffuz etmese de rehberler ve öyküler bir arada düşünüldüğünde bahsedilen kentin Ankara olduğu anlaşılabilir ve rehber kısımlarında yazar, birinci tekil şahıs ağzından Ankara'ya ilişkin gündelik hayat üzerine duygu, düşünce ve gözlemlerini aktarmaktadır.

İlk rehberde “*berbat bir şehir*” (Bıçakçı, 2013: 15) olarak anılan Ankara'da hakim üretim biçiminin gerekliliklerine göre donatılmış bir mekânla karşı karşıya olduğumuzu anlatır. Dolayısıyla kapitalizmin kendi ahlak, estetik ve anıtsallığına göre ürettiği kent ile bir yapıt olan şehir arasındaki çelişkileri Bıçakçı'nın Ankara rehberlerinden izlemek mümkündür:

“Bu berbat şehirde görüp görebileceğiniz en güzel şeyin terk edilmiş bir fabrikanın kara yıkıntısı olması saçma ya da gülünç mü?” (s. 15)... Doğu-batı doğrultusunda uzanan demiryolu hattı şehrimizi ikiye böler. İşyerlerinden yorgun argın çıkanlar, demir köprüleri zangır zangır titreten, hemzemin geçitlerde çanlar çaldıran trenlere bakarak düşlere dalar.” (s. 25).

Burada yazar, doğrudan üretim alanı olan fabrikayı ve onun uzantısı olan treni bir hayal/düş kurma aracı ve insana daha yakın unsurlar olarak konumlandırır. Bu unsurların hemen sonrasında son hızla giden, uzanan ve yükselen otomobiller, yollar ve binalar (s. 15) ile zor bela binilen tıklım tıklım belediye otobüslerinden (s. 25) söz etmesi günümüzde Bıçakçı'nın da kentleşmeyi tıpkı Lefebvre gibi ayrı bir olgu olarak ele aldığını göstermektedir. Ayrıca Bıçakçı'nın bu anlatıyı kol gücüyle çalışan mavi yakalı işçiler üzerinden değil de, banka memuru gibi finans kapitalde çalışan bir beyaz yakalı kentsel proletarya üzerinden kurması da bu düşünceyi desteklemektedir.

Üçüncü rehberin başında antik bir kentin anıtsallığından bahseden Bıçakçı, *“günümüzden yaklaşık bin altı yüz yıl önce, bir Roma imparatorunun şehrimizi ziyaret etmesi vesilesiyle dikilen bir sütundan”* (s. 35) söz eder. Şüphesiz ki tarih boyunca şehirleşme ve kapitalizm el ele yürümüştür. Bu doğrultuda antik kentler de insanın en temel çelişkisi olan doğayla çelişkisini aşmada üretim güçlerini geliştirecek ortamı sağlamıştır. Buna karşın Bıçakçı'nın Roma sütunu üzerine bir leyleğin yuva yapışına dikkatimizi çekerek antik şehirde insanın doğadan tamamen kopmamış olduğunu vurguladığı düşünülebilir.

Daha sonra alaycı bir şekilde kentleşme sürecinin göstergeleri olan *“[b]aştan aşağı camla kaplı cephesinde gökyüzünü ve güneşi soğuk dikdörtgenler halinde yansıtan şu gökdelene mi, [y]oksa dev bir fabrikayı andıran şu alveriş merkezine mi”* bir leyleğin yuva yapacağını sorar. Bu yapıların üzerine doğanın bir parçası olan leyleğin dahi yuva yapmayacağını, dolayısıyla yine doğaya ait olan insana da kentte yer kalmadığını hissettirir. Ayrıca fabrika ve alışveriş merkezi arasında kurduğu benzerlik, yazarın kentleşme sorununa odaklandığına işaret eden bir başka göstergedir. Yazarın aynı soruna altıncı rehberde tekrar işaret ettiğini görürüz. Bıçakçı, yağmurlu bir günde sokağa çıkmaya kalkan birinin görüp görebileceğinin birbirine karışmış halde olan minareler, vinç kuleleri, çatılardaki antenler, binalar, kaldırımlar, tabelalar, belediyenin işlek caddelerin kenarına diktiği cılız ağaçlardan (s. 65) ibaret olduğuna dikkat çeker. Bu halde dışarı çıkan kişinin *“şehrin boğazına kaçmış gibi”* (s. 65) olacağını söyler, kentte insana yer kalmamıştır.

Kentleşme sonucu ortaya çıkan yabancılaşması karşısında insanın (Lefebvre'nin belirttiği üzere) bu durumu sorgulaması tıkr tıkr işleyen hâkim düzene karşı suç sayılır. Bu nedenle Bıçakçı, tüketici olarak topluma angaje olmuş ve kendini yardımlara muhtaç olmaya teslim etmiş Ankaralıları yabancılaşmayı her yeni gün yeniden ürettikleri için eleştirir. Ancak yabancılaşmanın etkisine kendini bırakan ve gündelik yaşamda hakim üretim ilişkileri çarkının bir dişlisi olanları bu şekilde yeren yazarın kendisi de Lefebvre'nin karşı çıktığı şekilde geçmiş kentlere bir romantik özlem ve nostalji

duygusuna kapılır. Bu nedenle yabancılaştırıcı etkiyi hayal kurarak aşmaya çalışan Ankaralıların düştüğü tuzağa kendisi de düşer.

Dördüncü rehberde ise “özgül varlık olan, insan türünün üyesi olan – insanileşmiş özgül ihtiyaçlar bütünü olan- insanın yabancılaşması” hususunu, veznedarların gündelik yaşamı üzerinden izlemek mümkündür. Veznedarlar, şehir hayatına erişme hakkı olan bir kitledir. Ancak bugün şehir hayatına erişim içinde değerlendirilebilecek sanat galerilerine, kafelere, sokaklara ve şehir merkezine erişme ve bu mekânlarda bulunma kabiliyeti olan kitlelerin bu mekânları kullanma nedeni değişmiştir. Rehberde dile getirildiği üzere sanat galerileri bedava kokteyl içmek için gidilen yerlerdir. Bu mekânlar biçimsel olarak varlığını sürdürmekle birlikte, Lefebvre’nin elli yıl önce vurguladığı içeriklerini yitirerek kentleşmiştir. Bu anlatımın Bıçakçı tarafından yine kentsel proletarya üzerinden kurulması dikkat çekicidir.

Beşinci rehberde gelene kadar Ankara sokaklarında karşılaşma şansı bulamadığımız yoksullarla tesadüf edemeyişimizin nedeni Bıçakçı tarafından “[b]ayramlarda ulaşım araçları parasız olunca ortaya çıkmaları” (s. 55) ile izah edilmektedir. Rehberde yoksullar, gecekonduarda yaşayan, nadiren şehir merkezinde veya sokaklarda görünen, bu görünme anları bayram zamanı caddelerde ve alışveriş merkezlerinde dolaşmakla sınırlı olan, tam sayısı bilinmeyen kalabalık bir kitle olarak tanıtılmaktadır. Bıçakçı, yoksulların gündelik yaşamda ne şekilde yabancılaştıklarıyla ilgili önemli ipuçları vermektedir. Yeterli ve gerekli barınma ve ulaşım gibi haklardan mahrumiyet, sosyal hakların sosyal yardımlara dönüşmesiyle kanıksanmıştır. Başka bir ifadeyle yoksulluk kanıksanmıştır. Bir kader olan yoksulluğun etrafı milliyetçilik ve dinî ideoloji duvarıyla örülüdür. Duvarı örenler ise yine sosyal yardımlarla lütuflarını sunan otoritelerdir. Bir bayramda yoksullar için şehir tiyatrosunda ücretsiz oynanan “*Temizlik İmandan Gelir*” adlı oyun da bunu göstermektedir:

“Konusunu yüzyıllar önce Anadolu’da yaşanan bir savaştan alan bu oyunda, Türk askerlerinin misvak dallarıyla dişlerini fırçaladığını gören düşman gözcüsünün, ‘Türkler bizi çiğ çiğ yiyecek!’ diye bağıarak saklandığı yerden fırlayıp kaçtığı sahne, yoksullar tarafından çılginca alkışlandı” (s. 55).

Bir ürün olan ve değişim değerini merkeze alan kentte sermayenin emek üzerindeki tahakkümünü inşa eden mülksüzleştirme, yoksullaştırma ve güvencesizleştirme süreçleri (Çerkezoğlu, 2013: 337; Mütevellioglu, 2011: 108) işler. Bu işleyiş sadece iş yaşamına ve istihdam ilişkilerine özgü değildir. Öyle ki kentin yapıta dönüştürülebilmesi adına şehir hakkının talep edilebilmesi için kitlelerde gerekli motivasyonun ortaya çıkmasını engelleyen bir pratiğe/alışkanlığa dönüşmüştür. Yedinci rehber, Ankara’da yaşayanlar için

bunun bir felaket beklentisiyle özdeşleştiğini anlatır: “*Şehrimizde yaşayanların çoğu, gazetelerdeki felaket haberlerini kesip saklıyor. Zihinlerinin derinliklerinde iri bir balık gibi ağır ağır geziniyor felaket beklentisi*” (s. 85).

3. 4. Sinek Isırıklarının Müellifi

Barış Bıçakçı'nın 2011 yılında yayımlanan bu eseri, Ankara'nın “*otuz kilometre kadar dışına inşa edilmiş toplu konutlarda*” (Bıçakçı, 2011: 14) oturan Cemil'in üçüncü kişi ağzından hikâyesidir. Yukarıda incelenen iki eserinde yazar, okuyucuyu kent merkezinin sokaklarında dolaştırırken bu eserde “*hiçbir yerin ortasında*” yer alan toplu konutlara götürür. Cemil on iki yıl inşaat mühendisi olarak çalıştıktan sonra kendi isteğiyle işinden istifa etmiştir. Dokuz yıldır çalışmayan ve yazar olabilmek için evde olan Cemil'in eşi Nazlı ise doktordur ve evi o geçindirmektedir.

Eser boyunca Cemil'in gündelik yaşam içinde ve onun tarafından yabancılaştırıldığı görülmektedir. Bu yabancılaşmanın mekânı ise Lefebvre'nin kentleşmeyi onun üzerinden açıkladığı Mourenx ile büyük benzerlikler gösteren toplu konuttur. Örneğin toplu konutta sıradan bir günü Cemil şu şekilde betimlemektedir: “*Toplu konutta kurulup bırakılmış bir gün, bir engele takılmadığı sürece tıkr tıkr dümdüz giden sabah öğle akşam*” (s. 27).

Cemil'in bir şeye hakkı olduğunu ve bunu savunması gerektiğini gösteren tek şey toplu konut yönetimiyle arasında geçen diyaloglarda (s. 23, 99) belirmektedir. Bu belirtiler ise bir hak savunuculuğu veya toplumsal bir meselenin dile getirilişi olmaktan ziyade bir tüketici olarak kahramanımızın sonuçsuz kalan telefon görüşmelerinden veya aidat ödemelerinden ibarettir. Dolayısıyla Cemil de toplu konutlardaki yabancılaşmayı iliklerine kadar yaşamakta ve bundan kurtulmak için çırpınmaktadır. Öyle ki Bıçakçı, halı saha maçları dışında toplu konut bölgesinden çık(a)mayan Cemil'i “*kanatlarını o kadar çırpıtığı halde havalanamayan iki bacaklı bir canlı*” (s. 39) olarak tanımlamaktadır.

Roman, Cemil'in bu yabancılaşmadan kurtulma çabasının dokuz yıllık sonucu olan roman taslağını İstanbul'da bir yayınevine götürmesiyle başlar. Ancak eserin ortalarına geldiğimizde Cemil, yabancılaşmadan kurtularak kendini gerçekleştirmek için yazdığı romanının da aslında hakim üretim biçimi için bir meta olduğunu sezinler. Bu sezgiyi yayıneviyle görüşmeye gittiğinde kendisini “*yıllar önce yaptığı sinir bozucu iş görüşmelerini*” kötü bir hatıra olarak düşünürken bulmasında ve “*genç ve sümsük*” hissetmesinde (s. 9) görürüz.

Yabancılaşmaya karşı verilen politik ufuktan ve kolektiflikten yoksun içsel mücadele, Cemil'i nostalji duygusuna yöneltmektedir. Bu defa da Cemil,

kent merkezinde yaşadığı gençlik yılları, üniversite öğrenciliği döneminin nostaljisi (Gazi Mahallesi’nde ikamet etmek, Sakarya’da veya Kızılay’da gezmek, Sıhhiye Köprüsü’nden geçmek gibi) içine düşer. Üniversite yıllarına duyulan bu özlem, nostaljinin bir boyutunu oluşturmaktadır. Oysa Lefebvre’e göre şehir hakkı bir nostalji değildir. Lefebvre’nin dediği gibi toplumun kentleşmesi devam eden bir süreçtir. Diğer bir deyişle bir yapıt olan şehirde veya bir ürün olan kentte yaşıyoruz kesinliğinde bir cümle kurmak diyalektiğe uygun değildir. O halde Cemil’in yaşadığı nostalji anlarının diğer boyutunu oluşturan şehir merkezi (Sakarya’da içmek, Kızılay’da sanat galerilerini ve kitapçıları gezmek gibi) ile toplu konut mekânını karşılaştırırsak birisinin şehre diğerinin ise kente daha yakın olduğunu görürüz. Cemil de şehre daha yakın olan mekâna ilişkin nostalji ve özlem içindedir.

Eserinde yer yer Bıçakçı, Cemil’in oturduğu toplu konutların inşaatında çalışan işçilerin gündelik yaşantısından, aralarında geçen diyaloglar ve şantiyeden betimlemeler aracılığıyla fragmanlar verir:

“Ayaş Yolu’yla İstanbul Yolu arasında yer alan toplu konutların inşaatı bin dokuz yüz seksenlerin sonunda başladı. Şantiye çadırlarını kurmaya gelen işçiler alçak tepelerle dalgalanan araziye, ekinleri biçilmiş tarlaları hayranlıkla seyrettiler” (s. 19).

“İşçilerden bazıları kolonya alıp iş kazası¹³ sonucu yaralanan arkadaşlarını hastanede ziyarete gittiler. Arkadaşlarının bir daha çalışmasının, iş bulmasının imkânsız olduğunu birbirlerine söyleyemeden halıcılar geldi, dairelere ucuz halıflex döşemeye başladılar” (s. 20).

Ancak eser boyunca bu işçilerin kendilerini gerçekleştirmek gibi bir kaygıdan ziyade sadece geçim derdinde olduklarını görürüz. Aslında işçiler de Cemil kadar toplu konutlara yabancıdır. Dolayısıyla eser, Cemil’in hikâyesi olmaktan çıkıp yabancılaşmanın mekânı olan toplu konutun hikâyesine

13 Sosyal hak mücadelesinde özellikle 2010’ların başından itibaren çalışma koşulları ve iş sağlığı üzerine İş Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi ve Adalet Arayan İşçi Aileleri (İş Cinayetlerini Unutturmayacağız Platformu) gibi mücadeleler başladığı görülmektedir. Bu bağlamda Cemil’in ağzından “*kapitalizmin işleyişindeki şeytani süreçleri bilmemeye katlanabilecek bir insanın hem aklından hem de vicdanından şüphe etmek gerektiğini*” ifade eden Bıçakçı’nın (2011, 39), işçileri iş kazasına sessiz kalarak edilgen tutumda resmetmesi çarpıcıdır. Yine Bıçakçı, “*küçük burjuva*” olarak nitelediği (2011, 53) Cemil ve arkadaşlarına kendi içsel çelişkilerini, Mamak çöplüğünde para edecek çöpleri toplarken çöplerin içine düşerek kaybolan adamı ve ailesini ve Muğla-Denizli yolu kenarında yağmurlu bir kış günü mantar satmaya çalışan kadını ve küçük kızını (2011, 96-97) unutturmuyarak hatırlar.

dönüşmektedir. Bu doğrultuda inşaat gürültüsünün, işçilerin diyaloglarını ve seslerini bastırması metaforu (s. 19-20) da bunu göstermektedir.

3.5. Sosyal Hak Mücadelelerinin Edebi Yansıması Olarak Barış Bıçakçı'nın Ankara'sı

Her bir eseri ayrı ayrı değerlendirdiğimizde Ankara, bir kent mekânı olarak roman kahramanlarından daha açık bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda bu kurgunun, Ankara'nın mekânsal olarak değişiminin, hakikatte de karşılığı olduğunu görmekteyiz. Bu anlamda hakîm üretim biçimine göre üretilen bir mekân olarak kentte yabancılaşma gündelik hayatın her yerindedir. Dolayısıyla bu bölümde üç eser, Türkiye'de sosyal hak mücadelelerinin edebi bir yansıması olup olmadığı meselesi üzerinden değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

İlk insan hakları demetinin pozitif hukuka yansımasıyla vergi yükümlülüğü veya belirli bir oranda malvarlığı sahibi olma ölçütlerine bağlanan siyasal haklar, burjuvazinin bir ayrıcalığı olmaktan öteye geçememiştir. Bu ayrıcalıklı sınıfa karşı yürütülen işçi hakları mücadelesiyle oy hakkının genişlediği görülür. II. Dünya Savaşı sonrası insan haklarının tanınmasında yaşanan genişleme eğilimiyle yurttaşlık ile sosyal haklar birlikte düşünölmeye başlamıştır. 1950 yılında T. H. Marshall'ın kaleme aldığı *Citizenship and Social Class* adlı makalede (s. 148) yurttaşlığın medeni, siyasal ve sosyal olmak üzere üç unsurdan oluştuğu düşüncesi ortaya atılmakta ve sosyal haklar yurttaşlık statüsüyle açıklanmaktadır (Stephens, 2010: 511).

Bugün ise sermaye lehine her kuşaktan insan hakkının zayıflatıldığı veya işlevsizleştirildiği görölmektedir. Butler (2012), liberal haklar tezinin önemli bir parçası olan sosyal sözleşme tezine göre yurttaşların devlete karşı itaat ve sadakat yükümlölükleri karşısında temelde neredeyse sadece oy hakkıyla tanımlandıklarına ve hatta günümüz yurttaşının siyasal bir aktör olmaktan dahi çıkma noktasına geldiğine işaret eder. Bu nedenle günümüz yurttaşının kamusal hizmetlerin etkili şekilde sunumunu talep etmekle sınırlı bir tüketici kategorisine indirildiği düşünöldüğünde, günümüz (neo)liberal hukukunun dönüştürdüğü yurttaşlığın (Butler, 2012: 149) daha fazla özgürlükten ziyade, kısıtlamaya evrildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Böyle bir kavrayış içinde dayanışma için gerekli olan işçi olma bilinci ve bunun yeşereceği ortam olan işçi kültürü hem kapitalizm koşullarında egemen kültür değildir hem de uluslararasılaşan sermaye, kent mekânını dönüştürdüğü bu kültüre elverişli muhitler (işçi kentleri, mahalleleri, işçi-sanayi havzaları gibi) (Çubukçu, 2014: 20) yok olmaktadır. O halde bu durumun edebi karşılığı nedir?

“İşçi Romanları Neden Yazılmadı, Neden Hala Yazılmıyor?” (2011) başlıklı makalesinde Türkeş, Cumhuriyet dönemi romancılığını 1940-1960, 1960-1980 ve 1980 sonrası olmak üzere üç evreye ayırır. Her üç evrede de kapitalizmin çelişkilerinin sosyalist kuramsal bilgiyle edebiyat içinde kavranışının söz konusu olmadığı tespitinde bulunan yazar, 1980 sonrası dönemde yürürlüğe giren ekonomi politikalarının beklendiği gibi bir sosyalist edebi kavranışının yine gerçekleşmediğini vurgular. Aksine işçi, emekçi, yoksulluk, sınıf ve eşitsizlik gibi temaların edebiyatın dışına itildiğine ve kapitalizmin yasalarının tartışmaya açılmaksızın maddî servet ve özel mülkiyetin sorgulanamaz bir olgu olarak kabul edildiği bir hayal dünyası ile baş başa kaldığımızı (Türkeş, 2011: 329-330) işaret eder. Böylece işçi sınıfı ve yoksul kesimler, edebiyatın görüş mesafesinden çıkmış; işçi muhitleri, yazarın merakını ve yaratıcılığını kamçulamamıştır (Türkeş, 2011: 330).

Türkiye’de çalışma yaşamı ve emeğe yönelmiş bir işçi edebiyatının olmadığını tespit eden Makal (2008: 25) da edebî metinlerin sosyal ortam; insanî ilişkiler, deneyimler ve duygulanımları da içerecek biçimde ve akademik çalışmaların çoğu zaman kavraması mümkün olmayan boyutlarıyla ele alınabilen metinler olduğunu ve emek çalışmalarında insani boyutu yansıtmaması bakımından önem taşıdığını ifade eder. Bu anlamda edebî metinlerin sınıf mücadelesi özelinde ele alınması ve incelenip anlaşılması önem taşımaktadır. Bu çalışmada incelenen Barış Bıçakçı eserlerinde sınıflar arası karşılaşmalar anlık yaşanmakta, burjuvaziye mensup kişilerin içsel sıkıntıları eşliğinde sınıf mücadelesi alanları nostaljiye dönüşmektedir. Bu anlamda 1980 sonrası işçi edebiyatının yokluğu burada da geçerlidir. Ancak bunun yanı sıra kent mekânının fiilî ve/veya hukuksal olarak sahiplenilmesi ve mekânın üretimine ilişkin kararların alınması süreçlerinin gündelik toplumsal hayata yansımalarını izleme şansı sunmaktadır.

2000’ler Ankara’sında hukuksal reformlar eliyle dönüştürülen kent mekânında güvencesiz çalışma koşullarına, iş cinayetlerine, barınma hakkını sağlayan sosyal konut anlayışının yerine ikame edilen metalaşmış konutun özel mülkiyetine, sermaye lehine mutenalaştırmaya tanıklık ederiz. Dolayısıyla eserlerde kent mekânının dönüşmesine karşı bir mücadele ve dirençle karşılaşmasak da bu dönüşüm sırasında inşaatlarda, kent merkezinden dışlanmışlıkta, sosyal yardımlara muhtaç kitlelerin yaratılmasında ortaya çıkan adaletsizlikleri ve emek sömürsünü gözlemleyebilmekteyiz. Bu noktada kent yaşamındaki mekânsal kopuşları ve onun üzerinden toplumsal/sınıfsal bölünmeleri izleyebilmekteyiz (Türkeş, 1999).

Türkiye’de bir işçi edebiyatından söz edilecekse toplumcu gerçekçiliğin en etkili isimlerinden Orhan Kemal’in eserlerinde, sokaklarında gezindiğimiz işçi mahalleleri, 1980’ler itibariyle git gide edebiyatın mekânı olmaktan çıkmıştır; 1990’lara geldiğimizde yazarların “bir tracking etkinliği uğruna

gidilebilir olan gecekondular ya da varoşlardaki hayatı” anlatmayı bıraktıkları, 2000’lerde ise silikleşen işçi mekânlarının silüetinin tam bir unutulmayla yüz yüze olduğu görülmektedir (Türkeş, 1999). Sosyal haklar mücadelesi tarihinde başta Zonguldak madenci grevi ve yürüyüşü olmak üzere grevler, direnişler, fabrika işgalleri, yürüyüşler, mitingler, genel eylemler, iş bırakmalar, genel grevler gibi pek çok yaratıcı eylem biçimi 1990’lar boyunca toplumsal karşılığını bulurken edebî karşılığını bulmamıştır.¹⁴ Benzer şekilde Ankara kent merkezine 2000’lerde damgasını vuran TEKEL direnişi de kendine özgü bir mekân – çadırkent- yaratmasına¹⁵ karşın mekânsal olarak hak mücadelesini gözlemleyebildiğimiz bu süreç, edebî bir karşılığa kavuşmamıştır. Yine Türkiye’de kent yoksulluğunun toplumsal görünümünün araştırıldığı Yoksulluk Halleri’nde (2007) araştırmacılar, Ankara’nın Sincan, Şafaktepe, Altındağ ve Gazi Mahallesi’nin ilgili birimleri aracılığıyla bu muhitlerde mülakatlar gerçekleştirmişlerdir. Ele aldığımız eserlerde ise adı geçen bu muhitlerden sadece Gazi Mahallesi’nden bahsedildiğini, bunun da bir nostalji duygusu içinde yapıldığını görmekteyiz.

Barış Bıçakçı’nın 2000’ler Ankara’ında geçen her üç eserinde kent mekânında yurttaşlık kavramının dönüşümün izleri görülmektedir. Öncelikle haklarının bilincinde olan sorumlu yurttaş kurgusu, yerini gündelik yaşamda görünmeyen ve örgütlü bir sosyal hak mücadelesinden uzak yoksullar ve işçi sınıfı ile toplumsal sorunlardan kaçarak nostaljiye veya hayale sığınan burjuva sınıfına bırakmıştır. Yabancılaşmanın etkisiyle rutin, her gün muntazam şekilde tekrarlanmakta ve her bir yaşamı kuşatmaktadır. Bu döngüyü şuradan açıkça anlarız: “*Şimdi buluşup geziyorlar, sonra evlenecekler, sonra da banyoları akıtacak.*” (Bıçakçı, 2015: 15). Artık bildiğimiz anlamda bir hak mücadelesi bilinci şehir hayatında görülmemektedir. Her üç eserde de sosyal hakları ancak “*yoklar*” üzerinden izlemek mümkün olmaktadır. Sosyal konut politikası, yeterli barınma olanağına erişim, sosyal güvence, iş sağlığı ve çalışma güvenliği yoktur.

Bu yoklara karşı mücadele, sadece coşkulu bir temenniden ibarettir. Nazlı’nın yoksulluk içinde zor geçen çocukluğunu öğrenen Cemil, çocukların ezildiği bu düzene karşı “*sosyalizm*” (Bıçakçı: 2011, 118) diye coşkuyla bağırır. Mücadele, sadece içsel bir çelişki olarak karşımıza çıkar: Kentsel proletarya üzerinden şehri Bıçakçı ile gezerken yazarın, sınıfsal aksı da kaçırmadığını fark ederiz: “*[b]ir burjuva olmak ile kendini pis bir oğlanca gibi hissetmek arasında*

14 1990’lardaki sosyal hak mücadelelerinin kısa bir tarihçesi için bkz. Aziz Çelik, “İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Yıllar”, <https://bianet.org/bianet/emek/161305-isci-sinifinin-ayaga-kalktiyi-yillar> (20.06.2017).

15 Sevkathan Nevsuhan, “Zonguldak Madenci Grevi ve Yürüyüşünden Tekel Direnişine”, <http://bianet.org/bianet/emek/160779-zonguldak-madenci-grevi-ve-yuruyusunden-tek-el-direnisine> (20.06.2017).

ne gibi derin bağlantılar olabileceği üzerine düşünmek zorunda kalırız.” (Bıçakçı, 2013: 95). Dolayısıyla örgütlenerek hak temelli bir mücadeleye girme bilinci yerini yabancılaşmanın her türlü biçimine bırakmıştır.

Her üç romanda da herhangi bir toplantıda, gösteride, yürüyüşte yer alarak kendi adına söz söyleyebilme kabiliyetinin yokluğu dikkat çekicidir. Eserlerde ifade ve örgütlenme özgürlüğü gibi liberal haklar setinin, sosyal haklar mücadelesinde araç olarak kullanıldığı bir ana rastlamayız. Örneğin Cemil için bir öğrenci protestosuna katılmak nostaljik bir hatıradan, bir gençlik hevesinden ibarettir. Kentte onurlu bir yaşam sürdürebilecek asgarî koşulların olmadığını görürüz. Sadece hayatta kalabilecek kadar kazanan ve harcayanlar mevcuttur ve onlar da kent yaşantısında ve merkezinde görünür değildir. Örneğin gecekondualarda yaşayanlar çokturlar; ama görünmezler, sayıları tam olarak bilinmez veya bir hamalın sadece iç sesini duyarız ve lüks toplu konut inşaatındaki işçileri sadece şehir merkezinden otuz kilometre uzaktaki şantiye alanında görürüz. Bu noktada Bıçakçı'nın anlatısını temel metinlerden *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* ile beraber düşünmek aydınlatıcı olacaktır.

Engels eserinde henüz sınırlı da olsa hukuken tanınmış bir haklar manzumesi dahi yokken, kapitalizm altında sömürülen işçi sınıfının durumunu anlatır. Engels'e göre işçi sınıfı burjuvaziye karşı *“nefretle yandığı ve ardi arkası kesilmeyen ruhsal bir isyanı besleyebildiği sürece insanlık bilincini koruyabilir* (Engels, 2013:136).” İşçilerin tahakküme boyun eğdikleri ve hayatlarını daha dayanılır kılmaya çalıştıkları anda ise hayvanlaştıklarını söyler. Engels bu anlatısını sokakta içmekten yerlere düşmüş işçiler ve işçi sınıfı içindeki çarpık cinsel ilişkilerden örneklerle destekler.

Engels'in tasvir ettiği Manchester, sanayileşmenin dolaysız bir uzantısıdır. Bugün içinde bulunduğumuz *“toplumun bir bütün halinde kentleşmesi”* sürecinde ise Barış Bıçakçı'nın karakterleri hayatlarını daha dayanılır kılmak ve içinde buldukları yabancılaşmayı aşmak adına düşe, içsel yolculuklara ve bireyselliklerine başvurmaktadırlar. Engels'in kitabını kaleme aldığı 1844 yılından itibaren işçi sınıfı, bir kısmı hak mücadelelerinin hukukça tanınmasının bir sonucu olan birtakım kazanımlar elde etmiştir. Failin de şehir hakkını talep edebilmesi için yabancılaşmayı aşması bir ön şarttır. Bunu da gündelik hayatın idamesinde önemli bir etkisi olan sosyal haklar için mücadele ederek gerçekleştirebilir.

Sonuç Yerine

Bu çalışmada edebi kurgunun olanaklarından faydalanmak yoluyla şehir erişim hakkını içererek onun ötesine geçen Lefebvreci anlamıyla şehir hakkı ile

sosyal hak mücadelesi arasında bir ilgi ve ilişki kurulmuştur. Bunun yanı sıra Lefebvre, şehir hakkının hukuksal bir hak talebi olduğunu ileri sürmemektedir. O halde hukukun kavramı olan sosyal haklar ile şehir hakkı arasında bir ilişki kurmaya çalışmak, Lefebvre'ci düşüncenin aksiyomlarına aykırı mıdır?

Lefebvre, düşünsel hayatı boyunca dogmatizmle mücadele etmiştir. Marksizm kavramı yerine tarihsel materyalizm kavramını kullanmıştır. Fransız Komünist Partisi'ni tarihsel materyalizmi değil, Marx'ın düşüncesinin kapalı bir sistem haline getirilerek dondurulmasını ifade eden "Marksoloji"yi takip etmekle itham etmiştir. Bu nedenle aynı konu üzerine yazdığı eserleri kronolojik sıra ile incelendiğinde, sonraki tarihli çalışmalarında daha önceki çalışmalarını değiştirdiği ve dönüştürdüğü görülmektedir. Dolayısıyla Lefebvre'ci düşünceden bahsederken onun değişime ve dönüşüme açık olduğu, bir aksiyom olarak kabul edilmelidir. Bu çalışmada daha önce ifade edildiği üzere sınıf mücadelesi ile hukuksal hak taleplerini ayrı düşünmek olanaklı değildir. Bu açıdan bakıldığında şehir hakkı ile sosyal haklar arasında bir ilgi ve ilişki kurmak, Lefebvre'ci düşünce ile çelişmemekte; aksine Lefebvre'i, Lefebvre'ci bir yöntem ile takip etmektedir.

Günümüz kentlerinde taşınmaz mülkiyetinin sermaye lehine el değiştirmesinin hukuk aracılığıyla kolaylaştırılmasına karşı, liberal haklar seti aracılığıyla yürütülen sosyal haklar mücadelesi hem hukuken hem de toplumsal olarak bir direnç noktası olmaktadır. Sermayenin bir meta olarak kent mekânını kullanması sürecinde en fazla sosyal haklar alanında hukuksal hak kayıpları yaşandığı görülmektedir. Sınırlı sayıda olmamakla birlikte sosyal hak alanında bu geriye gidiş en fazla eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve barınma gibi sosyal haklara ilişkin kamu hizmetlerinin ve kamusal alanların özelleştirilmesinde kendini göstermektedir. Dolayısıyla kamunun çekildiği bu gibi alanlarda kent mekânının, ne ifade, toplantı, gösteri, yürüyüş özgürlükleri gibi liberal haklar setinin kullanılmasına ne de sosyal hakların işçi sınıfı mücadelesinde bir basamak olmasına müsaade ettiği gözlemlenmektedir. Bu durumda işçi sınıfı ve yoksullar adeta kent merkezinin gözden uzak noktalarına sürülmüştür.

Bir yandan kentlerin sermaye tarafından dönüştürüldüğü bu süreç devam ederken öte yandan kentli hakları gibi yeni hak kategorileri aracılığıyla sosyal haklar mücadelesi hukuken ve toplumsal olarak daha fazla kent mekânına odaklanmıştır. Bu çerçevede eserler incelendiğinde Bıçakçı'nın karakterlerinin ve gerçek hayattaki yansımalarının, hak mücadelesiyle insan olmaktan ileri gelen ihtiyaçlarını "*belirli oranda*" karşılamaları mümkün olacaktır. Sonrasında failin var olan kent/şehir ile ilgili kazanacağı haklarla mı yetineceği, yoksa ötesine geçmek için mi çabalayacağı ise her zaman tartışmaya açıktır. Ancak sosyal hakların şehir hakkına giden yolda bir basamak teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Bir sonraki basamağın var olup olmayacağını ise tarihsel süreç gösterecektir.

Barış Bıçakçı'nın kurgusunu, mekânın üretimi üzerinde söz sahibi olamayanların hakîm üretim biçimine göre üretilen mekânlarda yabancılaşarak yaşama çabaları olarak özetlemek mümkündür. Bu anlamda gerçeğe çok yakın bir kurgudur. Bu bir tesadüf değildir. Kendi sesini duyuramayanların daha da seslerinin kısıldığının, ancak 2000'lerin başında mücadele potansiyelini de içinde barındırdığının çağdaş Türk romanına yansımalarıdır.

Kaynakça

- Akbaş, Kasım (2006), "İdeoloji Olarak Hukuk", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, (15): 87-95.
- Akbaş, Kasım (2005), "Eleştirel Hukuk Çalışmaları'nda Marksist Toplum ve Hukuk Çözümlemesi Eleştirisi", *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (1): 37-62.
- Akman, Şefik T. (2012), "Hukuk Politika İlişkisi Bağlamında Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61 (4): 1271-1306.
- Bıçakçı, Barış, Çelik, Behçet ve Geçgin, Ayhan (2016), *Kurbağalara İnanıyorum: Edebiyat Üzerine Yazışmalar* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Bıçakçı, Barış (2015), *Herkes Herkesle Dostmuş Gibi*, 10. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Bıçakçı, Barış (2013), *Baharda Yine Geliriz*, 7. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Bıçakçı, Barış (2012), *Sinek Isırıklarının Müellifi*, 2. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Bora, Tanıl (2010), "Ankara: Eski Sevgili", <http://ankarayadair.blogspot.com.tr/2010/09/ankara-eski-sevgili.html>, (20.06.2016).
- Butler, Chris (2012), *Henri Lefebvre: Spatial Politics, Everyday Life and the Right to the City* (Oxon: Routledge).
- Bürkeç, Yalçın ve Özüçürlü, Metin (2011), "21. Yüzyılda Toplumsal Hak Mücadelelerinin Sınıf İçeriği", *Hak Mücadeleleri 1*, Y. Bürkeç vd. (der.), (NotaBene: Ankara): 15-51.
- Collins, Hugh (1982), *Marxism and Law* (New York: Oxford University Press).
- Costes, Laurence (2009), *Henri Lefebvre Le Droit à la Ville: Vers La Sociologie De L'Urbain* (Paris: Ellipses).
- Çerkezoğlu, Arzu (2013), "Hak Almayı Odağına Koyan Bir İşçi Hareketi İçin Olanaklar", *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu V, Bildiriler Kitabı* (İstanbul: Petrol-İş): 337-341.
- Çubukçu, Aydın (2014), "İşçi Sınıfı Kültürü, Sorunlar ve Olanaklar", Mustafa Kemal Coşkun (der.), *Emekçileri Okumak: Edebiyatımızda Sınıf, Kültür ve İşçilerin Gündelik Hayatı* (İstanbul: Evrensel Yayınları): 15-23.
- Elden, Stuart (2004), *Understanding Henri Lefebvre* (Londra: Continuum).

- Engels, Friedrich (2013), *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Oktay Emre).
- Gardiner, Michael (2016), *Gündelik Hayat Eleştirileri* (Ankara: Heretik) (Çev. Deniz Özçetin, Babacan Taşdemir, Burak Özçetin).
- Karahanoğulları, Onur (2011), "Haklar Mücadelesinde Bir Direnç Mevzisi Olarak Hukuk", *Hak Mücadeleleri 1*, Y. Bürkev vd. (der.), (NotaBene: Ankara): 311-326.
- Karahanoğulları, Onur (2003), "Marksizm ve Hukuk, Yazın İncelemesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58 (3): 197-232.
- Klare, Karl (2015), "Critical Perspectives on Social and Economic Rights, Democracy and Separation of Powers" García, Helena Alviar; Klare, Karl and Williams, Lucy A. (der.) *Social and Economic Rights in Theory and Practice: Critical Inquiries* (London-New York: Routledge): 3-23.
- Lefebvre, Henri (2015), *Gündelik Hayatın Eleştirisi I* (İstanbul: Sel Yayıncılık) (Çev. Işık Ergüden).
- Lefebvre, Henri (2014), *Sosyalist Dünya Görüşü Marksizm* (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. G. Doğan Görsev).
- Lefebvre, Henri (2009), *La Somme et Le Reste* (Paris: Anthropos).
- Lefebvre, Henri (1975), *Karl Marx: Hayatı ve Eserleri* (Ankara: Anadolu Yayınları) (Çev. M. Reşat Baraner).
- Lefebvre, Henri (1972), *La Pensée Marxiste et La Ville* (Paris: Casterman).
- Lefebvre, Henri (1971), *Espace et Politique* (Paris: Anthropos).
- Lefebvre, Henri (1970), *La Révolution Urbain* (Paris: Editions Gallimard).
- Lefebvre, Henri (1963), *Problèmes Actuels Du Marxisme* (Paris: Presses Universitaire de France).
- Makal, Ahmet (2008), "Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak Edebiyat" *Çalışma ve Toplum*, 18 (3): 15-42.
- Marshall, Thomas Humphrey (2009), "Citizenship and Social Class", *Inequality and Society*, Jeff Manza – Michael Sauder (der.) (New York: W. W. Norton and Co.): 148-154.
- Mütevellioğlu, Nergis (2011), "Sermayenin Küreselleşmesine Karşı Küresel Sosyal Haklar", *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III, Bildiriler Kitabı* (İstanbul: Petrol-İş): 101-118.
- Özdemir, Ali Murat ve Aykut, E. (2011), "Liberalizm ve Haklar", *Hak Mücadeleleri 1*, Y. Bürkev vd. (der.), (NotaBene: Ankara): 297-311.
- Özdemir, Ali Murat ve Ketizmen, Muammer (2014), "Giriş ya da Sonuç Yerine 1: Yeni Teşebbüsleri Beklerken", *Türkiye'nin Hukuk Sisteminde Yapısal Dönüşüm* A. M. Özdemir ve M. Ketizmen (der.), (İmge: Ankara): 15-47.
- Özenç, Berke (2014), *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Özveri, Murat (2014), "İşçi Hakları ve Hukuk", *Türkiye'nin Hukuk Sisteminde Yapısal Dönüşüm* A. M. Özdemir ve M. Ketizmen (der.), (İmge: Ankara): 173-217.
- Querrien, Anne (2011), "Un Analyste De La Société Urbain", *Sauve Qui Peut La Ville*, H. Lethierry (der.), (Paris: L'Harmattan): 103-111.
- Shields, Rob (2005), *Lefebvre Love & Struggle* (Londra: Routledge).
- Stephens, John D. (2010), "The Social Rights of Citizenship", *The Oxford Handbook of The Welfare State*, Castles – Leibfried vd (der.), (Oxford: Oxford University Press): 511-526.

- Şahin, Savaş Zafer; Özen, Hayriye ve Deniz, Evin (2012), “Kentsel Dönüşüm, Barınma Hakkı ve Direniş Mücadeleleri: Ankara ve Madrid Örneklerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu IV, Bildiriler Kitabı (İstanbul: Petrol-İş): 411-426.*
- Şimşek, A. Aslı (2014), “Sadaka Kültürü ve Stratejik Hayırseverlik Çıkamazında Sosyal Hak Mücadelesi”, *Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları Sempozyumu Bildiri Kitabı* (Ankara: TODAİE Yayınları): 193-211.
- Türkeş, A. Ömer (2011), “İşçi Romanları Neden Yazılmadı, Neden Hala Yazılmıyor?”, *Sınıf İlişkileri Sureti Soldurulmuş Bir Resim mi?*, N. M. Süalp-A. Güneş-Z.T. Akbal Süalp (der.) (İstanbul: Bağlam Yayınları): 327-337.
- Türkeş, A. Ömer (1999), “Romanda Kentleşme: Gecekonduyan Villakentlere”, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/6444/romanda-kentlesme-gecekonduyan-villakentlere#.WWyfNjygdV> (17.06.2017).
- Unger, Roberto Mangabeira (2015), *The Critical Legal Studies Movement: Another Time, A Greater Task*, London-New York: Verso.